

סימן כד

הנאה מחילול שבת כפוי

ראשי פרקים

שאלה

ג. אימתי לא קנסו ב'מעשה שבת' שוגג אטו

מזיד

א. 'מעשה שבת' בחידוש זרם החשמל

מסקנה

ב. איסור 'מעשה שבת' בתבשיל של חבירו

* * *

שאלה

ניתן לתלות את חילול השבת הכרוך בתיקונים ובחידוש הזרם בספק פיקוח נפש של מי מבין תושבי המקום, וממילא יש לאסור את השימוש בחשמל באותה השבת מפני 'מלאכת שבת' שנעשתה בו באיסור (עיין 'שמירת שבת כהלכתה' פל"ב, הערה קעד).

יש לבחון בזהירות עד כמה חידוש זרם החשמל חיוני במקום, על פי הסטטיסטיקה הכללית בשאר שבתות השנה. במקום גדול שכוחות החירום נקראים בו לעזרה כמעט בכל שבת החשש לפיקו"נ מוצדק, אך במקום קטן שרק לעיתים נדירות נזקקים להם אין הצדקה לחשוש לפיקוח נפש באופן אוטומטי כל אימת שמתרחשת הפסקת חשמל. וליתר הבהרה: אמנם מספר הקריאות למד"א בשבת אינן קובעות את גודל פיקו"נ במקום, אך יש בהם כדי לתת אינדיקציה סטטיסטית של אחוז הזקוקים בדחיפות לחידוש זרם החשמל מחשש לפקו"נ. ולמשל, אם באוכלוסיה המונה כרבעה הקריאת הממוצעת למד"א היא אחת לשלוש שבתות – וכידוע, יש לצרף לסטטיסטיקה חולים נוספים הזקוקים למכשור רפואי חשמלי ותינוקות הזקוקים לויסות הטמפרטורה – יש לשער שבאוכלוסיה בת כ-5,000 נפש מצוי חשש של ממש לפקו"נ בשל הפסקת זרם החשמל

חברת החשמל מובילה משחן בכביש ראשי בליל שבת, תוך כדי חילול שבת. לשם העברתו היא מנתקת את זרם החשמל ואח"כ מחדשת אותו. כל זה נעשה למורת רוחם של תושבי ישוב דתי השוכן על אם הדרך, והם שואלים: האם מותר להשתמש בחשמל באותה השבת, ומה דינם של התבשילים שהתחממו על הפלטה לאחר חידוש זרם החשמל?

א. 'מעשה שבת' בחידוש זרם החשמל

יש להבחין בין הפסקת חשמל כללית המתרחשת באזור נרחב, לבין הפסקת חשמל מקומית המתרחשת באיזור מגורים מצומצם. כשמדובר בהפסקת חשמל כללית יש מקום להקל יותר בתיקונה, משום שחזקה על עיר גדולה שיש בה חולה מסוכן הזקוק לחשמל, ומצוה לחלל שבת בעבורו. ואגב היתר זה, מותר גם לכל אנשי העיר להשתמש בחשמל והם אינם מחויבים להקדים ולנתק את מכשירי החשמל שבבתיהם, וממילא אין לאסור את השימוש בחשמל משום 'מעשה שבת' כיון שחיבורו מחדש נעשה בהיתר. ולעומת זאת הפסקת חשמל המתרחשת במקום קטן חמורה יותר, משום שלא

הזרם ואל תחברו אותו בחזרה, אלא שבקשתם לא נשמעה.

ואמנם זרם החשמל עצמו אינו חפץ ממשי אלא אנרגיה בלבד, ולכאורה יש להקל בו משום שאין בו ממש. ועיין בשו"ת 'הר צבי' (או"ח ח"א, סי' קפג) שדימה להלכה בין גדרי 'מעשה שבת' לבין גדרי מעילה, והסיק ש'מעשה שבת' אינו נוהג אפילו בקול מראה וריח כיון שאין בהם מעילה, ועל אחת כמה וכמה שאינו נוהג בדבר שאין בו ממש. ואעפ"כ אין להקל, כי התבשיל השוהה על הכירה והנורה הדולקת הינם חפצים ממשיים, וגדרי 'מעשה שבת' נוהגים בהם לכל דיניהם. וכמו כן, לא מסתבר להקל בדבר משום גרמא, אלא נראה שחידוש זרם החשמל הריהו כהדלקה וכבישול בידים.

אלא שיש צד אחר להקל בכגון דא, שהרי חפצים אלו אינם עומדים בבעלותם של הטכנאים מחללי השבת, והשאלה הנשאלת היא האם הם יכולים לאוסרם על בעליהם שהרי "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו" (יבמות פג, ב), כפי שיתבאר להלן.

ב. איסור 'מעשה שבת' בתבשיל של חבירו

והנה הראשונים נחלקו בגדרי "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו". דעת התוס' (יבמות פג, ב ד"ה אין אדם) שדין זה לא נאמר במקום שהאיסור תלוי במעשה בלבד כמו מי שנתן נבילה או חלב בתבשיל של חבירו, וכי האי גוונא ודאי אדם אוסר דבר שאינו שלו. ורק במקום שמעשה האיסור תלוי במחשבה המתלווה אליו אין בכח העושה לאסור על אחרים את שלהם, כמו בכלאים כש"נתייאש ממנה ולא גדרה" (ב"ק ק, ב) ובא לאסור כרמו של חבירו. ולשיטתו, אדם

בשבת. אך בישוב שבו ישנם כ-500 נפש ולא ידוע על חולה מסוים שהפסקת החשמל מסכנת אותו, אין מקום לחשוש לפיקוח נפש כתוצאה מהפסקת החשמל, כל עוד מדובר בתנאי מזג אויר רגילים. ועל כן אין להתיר בסתמא את חידוש זרם החשמל בשבת לבנין אחד או לכמה בנינים עד שיוודע לנו בבירור שיש צד סכנה בהעדר החשמל.

עם זאת יש להעיר, שהטכנאי המתקן את התקלה בשבת אינו יכול לדעת אם יש במקרה במקום התקלה חולה אחד שיש בו סכנה, ויתכן שמבחינתו לעולם זהו ספק פיקוח נפש, ואין כאן מעשה של חילול שבת אפילו כשמדובר בתקלה מקומית בלבד, וצ"ע.

ואין לומר שחידוש הזרם גם אם יש בו תועלת לחולה, אסור לבריא שמא ירבה בשבילו (עיין חולין טו, ב). שאין הדבר דומה לבישול, שניתן להרבות בו לבריא, אלא לשחיטה, שגם אם הבריא יאכל מהבשר שנשחט לחולה לא נעשה שום ריבוי מלאכה עקב כך. חידוש הזרם הוא מעשה אחד המועיל לכולם, בריאים כחולים.

ואם כן, כיון שבנידון דידן ניתוק הזרם היה מקומי ולא אזורי ממילא אין כאן מקום לחשש של פיקוח נפש, ולכאורה היה ראוי לאסור את השימוש בחשמל על התושבים הסמוכים משום 'מעשה שבת'. אך מאידך, חילול שבת זה נעשה בעל כרחם של תושבי המקום ולמורת רוחם המופגנת, והם אינם נהנים ממנו. אדרבה, רבים מהם יצאו להפגין בשל עגמת הנפש הגדולה שהתלוותה לחילול שבת זה, והם אומרים לחברת החשמל בפה מלא "לא מדובשך ולא מעוקצך" – אל תנתקו את

ולכו"ע אדם אוסר דבר שאינו שלו בכי האי גוונא. אך התוס' פסקו כר' מאיר לענין 'מעשה שבת' וכן פסק בביאור הגר"א (סי' שיח, ד"ה המבשל בשבת), והמשנ"ב (שם, ס"ק ז) הכריע שיש לסמוך עליו בשעת הצורך. וקל וחומר בנידון דידן שתושבי המקום הם בגדר אנוסים גמורים, ויש פגיעה חמורה בעונג שבת שלהם שכבר הופר בלאו הכי.

ובלאו הכי, אם התושבים הניחו את תבשילי השבת בהיתר קודם הפסקת החשמל, וכל שאלתם נוגעת לחיוב להסיר אותם מן הפלטה לאחר שזרם החשמל התחדש, נראה שיש לדון במקרה זה לקולא מצד נוסף. שהרי המבעיר את אש החשמל שתחת התבשיל אינו נידון כמי שעבר על איסור בישול דאורייתא אלא כמי שעבר על איסור שהייה דרבנן, שהיה לו להסיר אותו מע"ג האש האסורה ולא הסיר, ומסתמא המאכל מבושל כל צרכו אלא שהוא מצטמק ויפה לו. ובמקרה זה גם ר' יהודה מודה שיש לחלק בין "שכח ושיחה" שלא קנסוהו, לבין "עבר ושיחה" שרק אז קנסו ואסרו את התבשיל, וכפי שפסק בשו"ע (סי' רנג, סעי' א). וכל שכן לדעת הרמ"א שפסק כדיעה השניה, שאם התבשיל הגיע למאכל בן דרוסאי מותר לשהות.

ונמצאנו למדים, שגם לשאר הראשונים ולשו"ע שפסקו כר' יהודה וקנסו שוגג אטו מזיד, עדיין דין התבשיל בנד"ד תלוי במחלוקת התוס' והר"ש בענין אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, וההלכה נפסקה לקולא כדעת התוס' (עיין שו"ע יו"ד סי' רצו סעי' ד).

ובהגהות ר"ע איגר (לשו"ע, סי' רנג) הביא דוגמא נוספת להבחין בין מעשה האוסר מחמת עצמו, ואינו תלוי בכוונה לבין מעשה התלוי בכוונה, בנוגע למי שעקר את

אינו יכול לאסור על אחרים את החפצא שלהם בכל איסור שיש בו מחשבה, דלאו כל כמיניה של החוטא לאסור במחשבתו את מה שאינו שלו.

אך הר"ש (כלאים פ"ז מ"ד) חולק עליו והביא ראיה מדין "העושה מלאכה בפרת חטאת" שחייב בדיני שמים, ואע"פ שאינו עושה בה מלאכה בידי אלא "הכניסה לרבקה ודשה" וממילא נעשית מלאכתו (עיין בבא מציעא ל, א). ונמצא, שהוא אוסר את הפרה במעשה הדישה התלוי במחשבתו, אע"פ שהיא אינה שלו שהרי הקדישה לשמים.

ולכאורה יש נפ"מ במחלוקת זו גם לענין 'מעשה שבת', שהרי לדעת ר' מאיר לא קנסו חכמים את העושה מלאכה בשבת בשוגג אטו מזיד, ואם בישל בשוגג התבשיל מותר לאחרים מיד. ואם כן, כשאדם בישל במזיד דבר מאכל שאינו שלו לאו כל כמיניה לאסרו על חבריו, לדעת התוס', שהרי מלאכת הבישול אינה אוסרת את התבשיל בהנאה מצד עצמה אלא בצירוף מחשבתו שעשה כן במזיד. ולדעתם צ"ל שלעולם אנו דנים את המבשל במזיד כאילו הוא שוגג, ואע"פ שעשה במזיד "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו" במידי דתלי במחשבה, דהיינו מחשבת המזיד. אך לשיטת הר"ש אין להקל בזה כיון שהמעשה אוסר, ואילו המחשבה אינה אלא תנאי לקנס זה, ובכה"ג אדם אוסר דבר אע"פ שאינו שלו.

ואמנם רוב הראשונים לא פסקו כר' מאיר אלא כר' יהודה הסובר שאף בשוגג קנסו אטו מזיד, וכן פסק בשו"ע. וממילא, קנס זה של 'מעשה שבת' אינו תלוי במחשבתו, אם עשה כן בשוגג או במזיד, אלא בעשיית המלאכה בשבת מצד עצמה,

אדם אוסר דבר של חבירו, מאחר שסוף סוף האיסור תלוי גם בכוונתו של האוסר.

ג. אימתי לא קנסו 'מעשה שבת' בשוגג אטו מזיד

ואם נצרף את הצדדים לקולא בנד"ד: כבר הזכרנו שהגר"א פסק כר' מאיר שלא קנסו במעשה שבת שוגג אטו מזיד, והמשנ"ב הכריע כמותו במקום הצורך. ומאחר שטכנאי חברת החשמל אינם אוסרים ליהנות ממלאכתם אלא כשהם מזידיים, לאו כל כמינייהו לאסור דבר שאינו שלהם באיסור התלוי בכוונתם, והרי הם כאילו היו שוגגים.

ועיין בביאור הלכה (סי' שיח ד"ה המבשל) שהוכיח מביאור הגר"א, שאפילו השו"ע שפסק כר' יהודה לא החמיר בשוגג אלא באיסורי דאורייתא, אך לא באיסורי דרבנן, והוכיח כן מן הרמב"ם (שבת פכ"ג ה"ח) שהתיר להשתמש בו ביום בכלי שהוטבל בשבת ואסר רק בכלי שהוטבל במזיד, וכן דעת ה'חיי אדם' (כלל ט סי"א). ובנד"ד הרי סתם תבשילים התבשלו בערב שבת כל צרכן, או הגיעו לפחות לשליש בישול, ולכל היותר מדובר באיסורי שהייה והחזרה דרבנן, או בישול אחר בישול, שאף הוא אינו אלא מדרבנן.

ומלבד זאת, גם אם נדון את טכנאי החשמל כמזידיים יתכן שהגדרה זו מצטמצמת לפעולתם העיקרית דהיינו החזרת זרם החשמל למקומו. אך כבר הערנו לעיל שאין במעשה זה לכשעצמו משום 'מעשה שבת' כיון שאין בו ממש, ואילו הפעלת מכשירי החשמל שבבתים אינה מעניינם של הטכנאים. הם בוודאי אינם מתכוונים לבשל את התבשילים שבבתים הפרטיים, אלא רק להחזיר את

הקדירה מן הכירה בשבת ונאסר עליו להחזירה, וכדעת התוס'. שהרי לא התירו לו להחזיר את הקדירה לכירה אלא כשהתכוון מלכתחילה להחזירה ולא הניח אותה על גבי קרקע. ויש להבחין בין שני תנאים אלו, התנאי הראשון מתייחס לכוונה והתנאי השני מתייחס למעשה, ונ"מ במקום שעקר את קדירת חבירו. אם העוקר הניח את הקדירה על הקרקע הריהו אוסר אותה בהחזרה אפילו על חבירו, כיון שהדבר אינו תלוי בכוונתו אלא במעשיו בלבד. אך אם עקרה על מנת שלא להחזירה, נמצא שאיסור ההחזרה תלוי בכוונתו ובאנו למחלוקת התוס' והר"ש.

לדעת התוס' אין בכוחו לאסור את החזרת התבשיל כיון שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו בדבר התלוי בכוונה, ובעל הקדרה יוכל להחזיר אותה למקומה על הכירה, ואילו לדעת הר"ש הוא אינו רשאי להחזירה כיון שמעשה העקירה הוא האוסר וכה"ג אדם אוסר דבר שאינו שלו אע"פ שהאיסור תלוי בכוונה. והגרעק"א עצמו נקט כדעת התוס' לגבי "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו", וחילק בין העוקר את הקדירה והניחה על גבי קרקע, שודאי אסור להחזירה, לבין העוקרה ועודה בידו, אלא שלא היה בדעתו להחזירה, שמוותר להחזירה בשבת, דכה"ג אין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ויש ללמוד מדבריו לנד"ד, שאע"פ שלכאורה הכוונה אינה עיקר המעשה אלא רק תנאי לאיסור, לאו כל כמיניה של העושה במזיד לאסור על חבירו. שהרי גם איסור החזרה תלוי בעיקרו במעשה העקירת הקדירה מן הכירה, אלא שהוא מותנה גם בכוונת העוקר שלא להחזירה. ולדעת הגרעק"א גם בכי האי גוונא אין

אך נראה שיש לחלק בין יהודי שיש לו ענין בחילול השבת שנעשה עבורו ולו באופן פסיבי, לבין יהודי המוחה בכל תוקף כנגד המחללים. ומסתבר, שהמג"א לא דן אלא במקרה שאותם אחרים חפצים שהמלאכה תיעשה עבורם בשבת, ובאמת צריך לקנוס אותם כיון שהם אלו שגורמים לחילול השבת ולו בעקיפין. מה שאין כן בנד"ד שחילול השבת נכפה על התושבים למורת רוחם, ויש להגדיר את ההנאה שיש להם מחידוש זרם החשמל כ'הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו' שהיא מותרת למסקנת הגמרא בפסחים (כה, ב).

מסקנה

נראה שאין מקום להגדיר את חידוש זרם החשמל כ'מעשה שבת' האסור בהנאה, ועל כן ודאי מותר להשתמש בתאורה ובמכשירי החשמל האחרים שחזרו לפעולה. עם זאת, יש מקום להחמיר לענין תבשיל שלא הספיק להתבשל קודם השבת אפילו שליש בישולו, והוא הולך ומתבשל בשבת מכח חילול השבת הכרוך בחידוש הזרם באיסורי דאורייתא. ברם, במקום שהדבר כרוך בביטול עונג שבת נראה שיש להקל בזה, ובפרט אם התבשיל הגיע לשליש בישולו קודם השבת ואין איסור דאורייתא בהמשך בישולו אלא מדרבנן.

זרם החשמל למקומו. אמנם יש להניח שהם יודעים מכללא שע"י מעשיהם כל מכשירי החשמל שנשארו מחוברים לרשת יחזרו לפעול כמקודם, אך בכה"ג אפילו הר"ש מודה שלא כל כמיניהו לאסור את התבשילים על בעליהם במלאכה דרבנן על ידי מחשבת המזיד שלהם.

ואמנם, יש מקום להעיר על סברה זו מדברי ה'מגן אברהם' (סימן שיח ס"ק ב):
 נ"ל דלמי שנתבשל בשבילו הוי ג"כ דינו כמו הוא עצמו, כמ"ש ביר"ד (סי' צ"ט ס"ה) דה"נ טעמא משום קנסא. ומיהו מדברי הרב"י שם משמע דוקא התם חיישינן שיאמר לעכו"ם לבטלו, אבל הכא הא בלא"ה צריך להמתין בכדי שיעשה כשבשלו עכו"ם, ולישראל לא חיישינן דאין אדם חוטא ולא לו. עסי' רנ"ג ס"א:
 ולדבריו יש להסתפק גם בנד"ד, שהרי עובדי חברת החשמל מחללים את השבת בשביל התושבים שזרם החשמל בבתיהם נותק, וא"כ ראוי לקנוס את התושבים כאילו הם עשו בעצמם. וגם אם נדון אותם כשווגים – הרי במבשל עצמו אפילו ר' מאיר מודה שקנסו בשוגג אטו מזיד, והדרא קושיין לדוכתא. והמשנ"ב (שם ס"ק ה) הכריע לקולא במקום שהמלאכה נעשתה על ידי ישראל כיון שאין חשש שיחלל שבת עבורו בעתיד, וממילא בנד"ד צריך לברר אם עובדי התיקון הם יהודים או נוכרים¹.

1. **הערת עורך:** יש להעיר מסברת הרב פרנק זצ"ל (הר צבי או"ח ח"א, סי' קפג) שבזמן הזה יש להטיל על יהודי חילוני חומרא כפולה לענין מעשה שבת, גם כיהודי שמלאכתו נאסרה מצד ה'חפצא', וגם כגוי לענין החשש שיבוא לחלל שבת בעתיד והסברא "אין אדם חוטא ולא לו" אינה שייכת לגביו.